

چالش‌های تقنینی سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای

چکیده

بانه کارگیری فزاینده انرژی هسته‌ای در ایران برای اهدافی همانند تولید انرژی، پیوسته این خطر وجود دارد که شمار جرایم زیست محیطی مربوط به این صنعت افزایش یابد. در حقیقت، از آنجایی که خطر بالقوه و دائم، تحصیل و استفاده‌های نامشروع از مواد رادیواکتیو وجود دارد، محیط زیست همواره در معرض تخریب نابودی به وسیله این مواد قرار می‌گیرد. جرایمی مانند دفع غیرمجاز پسماندهای حاوی مواد رادیواکتیو و حمل و نقل غیرایمن این مواد می‌توانند تأثیراتی مخرب و دائمی بر محیط زیست وارد سازند. در ایران آمار رسمی‌ای در خصوص میزان ارتکاب این جرایم وجود ندارد، اما آمارهای جهانی نشان از افزایش پنهان این جرایم دارند. برخورد با این جرایم نوین که آثار جدی‌ای دارند، نیاز به یک سیاست جنایی منسجم و یکپارچه دارد. از همین رو، وجود یک سیاست جنایی تقنینی کارآمد، منسجم و جامع، می‌تواند ایران را در حفظ محیط زیست و بهره‌برداری از فناوری هسته‌ای یاری نماید. با توجه به آنکه کشور ایران نیز در جمع کشورهای دارای فناوری انرژی هسته‌ای قرار دارد، بررسی سیاست جنایی تقنینی حال حاضر در برخورد با جرایمی که قادر هستند زمین را خالی از سکنه نمایند بسیار حائز اهمیت است. باتوجه به نتایج این مطالعه به نظر می‌رسد سیاست جنایی تقنینی ایران در رابطه با این جرایم در سرگردانی قرار دارد و از عقب ماندگی قوانین، متناسب نبودن مجازات‌ها و فقدان مسئولیت مطلق رنج می‌برد. این مطالعه با کنکاش در منابع کتابخانه‌ای و حقوقی و استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، ضمن ارزیابی سیاست جنایی تقنینی ایران در خصوص جرایم زیست محیطی هسته‌ای، به بررسی چالش‌های سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال این جرایم می‌پردازد و اهم نتایج آن حکایت دارد که سیاست جنایی تقنینی در خصوص این جرایم، از کارآمدی، انسجام و جامعیت لازم برخوردار نمی‌باشد. از همین رو ایجاد اصلاحاتی مانند تمرکز بر بهره‌بردن از توانایی‌های مردم، استفاده از نیروهای متخصص، تدوین قوانین متمرکز در این حوزه، مسئول نمودن دولت نسبت به اقدامات خود و ... پیشنهاد می‌گردد.

واژگان کلیدی: صنعت هسته‌ای، محیط زیست، سیاست جنایی، کارآمدی، انسجام، جامعیت.

مقدمه

فناوری هسته‌ای از جمله فناوری‌های پیشرفته و برتر دنیای حاضر تلقی می‌گردد که نقش مهمی در گسترش دانش بشری، تسلط بر طبیعت و تامین رفاه و پیشرفت زندگی انسان دارد. به منظور مقابله با تغییرات اقلیمی و گازهای گلخانه‌ای، استفاده از انرژی هسته‌ای در سطح جهانی رو به افزایش است (Faishal, 2024, p4). لکن با افزایش استفاده از این فناوری در تولید انرژی و موارد دیگر، نگرانی‌هایی درخصوص آسیب‌های زیست‌محیطی این صنعت به وجود آمده‌است. از میانه‌های قرن بیستم توجه جامعه جهانی به سمت مسائل زیست‌محیطی و صنعت هسته‌ای معطوف گردید و این توجه سبب اتخاذ تصمیمات حیاتی شد. تقریباً همه جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای، بر اثر تأثیراتی که بر انسان و محیط‌زیست دارند، خطرناک ارزیابی می‌شوند (Marija, 2021: p1). امروزه جرم‌شناسان از جرایم زیست‌محیطی که جرایم هسته‌ای نیز در این دسته از جرایم قرار دارند، تحت عنوان جرایم ضدسبزی یاد می‌نمایند. جرم ضدسبزی اشاره به جرایمی دارد که ضد محیط‌زیست و ضد توسعه پایدار هستند (حاجی‌وند و همکاران، ۱۴۰۳: ص ۹۴). توسعه صنعت هسته‌ای در کنار حفظ محیط‌زیست، نیازمند اتخاذ سیاست‌جنایی برای کنترل رفتارهای مجرمانه و آسیب‌زا مناسب می‌باشد. سیاست‌جنایی به معنای اداره و مدیریت پدیده‌جنایی (شامل بزه و انحراف) است (مارتی، ۱۴۰۲: ص ۴۷). سیاست جنایی از شیوه‌های کنشی و واکنشی بهره می‌برد و در سه سطح تقنین، اجرایی (قضایی)، و مشارکتی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در حوزه زیست‌محیطی، سیاست‌جنایی کشور، آئینه تمام‌نمای رویکردهای اتخاذ شده توسط حکومت، نسبت به پدیده‌های مجرمانه زیست‌محیطی است و پاسخ‌های جامعه را به بزرگ‌های زیست‌محیطی صنعت هسته‌ای سامان‌دهی می‌نماید (سلیمی و حاجی‌ده‌آبادی، ۱۴۰۳: ص ۲۵۷).

در دنیای امروز، سیاست‌های تقنینی برای برخورد با جرائم هسته‌ای بایامدهای زیست‌محیطی به عنوان یک دغدغه در حقوق معاصر ظهور پیدا کرده‌است. بزهکاری زیست‌محیطی، یک پدیده زیستی، اجتماعی و روانی است که برای پیشگیری از آن، اتخاذ تدابیر همه جانبه اجتناب ناپذیر و ضروری است (حاجی ده آبادی و پروین کندرود، ۱۴۰۵: ص ۱۰۳). در گذشته، سیاست‌های اتخاذ شده در برابر جرایم هسته‌ای، تنها به اموال و اشخاص محدود می‌شد، اما امروزه به محیط‌زیست نیز باز رویکردی ویژه نگریسته می‌شود. در حال حاضر، فوریت حفاظت از محیط‌زیست در برابر مخاطرات هسته‌ای به عنوان یکی از سیاست‌های ضروری شناخته می‌شود. رادیواکتیو، خطرات جدی را برای سلامت انسان و محیط‌زیست ایجاد می‌نماید (ابطحی، ۱۴۰۵: ص ۱۰۰). توسعه صنعت هسته‌ای در ایران ایجاب می‌نماید، سیاست‌جنایی کارآمد و منسجم در برابر جرایم زیست‌محیطی مربوط به این صنعت اتخاذ گردد. فاجعه فوکوشیما در سال ۲۰۱۱ نیز، خطرات هسته‌ای را بار دیگر نشان داد حتی کشورهای پیشرفته نیز از آسیب‌های زیست‌محیطی درامان نیستند و دولت‌ها باید سیاست‌های مناسبی را در هنگام رخ دادن جرایم هسته‌ای اتخاذ نمایند. جرایم زیست‌محیطی صنعت هسته‌ای تنها به حوادث پیش‌آمده محدود نمی‌شوند و جرایمی مانند قاچاق مواد رادیواکتیو یا سرقت این مواد، حوادث تروریستی و ... نیز ظهور و بروز پیدا کرده‌اند. لذا وجود یک سیاست‌جنایی تقنینی کارآمد ضروری به نظر می‌رسد (ELOUILADI, 2026: p350).

برخورد و پیشگیری از چنین جرایمی به وسیله سیاست‌جنایی مناسب امکان‌پذیر است. آغاز فرایند سیاست‌گذاری در حوزه جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای، با بروز مشکل‌های زیست‌محیطی کلید می‌خورد و با دستور کار قرار گرفتن موضوع جرایم زیست‌محیطی، ابعاد مشکلات شناسایی می‌شود و با توجه به الگویی که در نظام سیاست‌گذاری وجود دارد، راه‌حل‌های مختلف بررسی می‌گردد و در نهایت مناسب‌ترین گزینه، برگزیده می‌شود. گاهی اوقات، تدابیر انتخاب شده نیازی به قانونگذاری ندارند، اما در مواردی نیز تنها ابزار کارآمد سیاست‌جنایی، قانونگذاری است (شاملو، ۱۴۰۳: ص ۶۰). در نظام جمهوری اسلامی ایران، بخشی از ساختار و فرایند

قانونگذاری ریشه گرفته از نظریه منتسکیو درخصوص تفکیک قوا است. در همین حین و براساس آموزه های فقه شیعه و نظریه ولایت فقیه، اداره جامعه باید در اختیار فقیهی عادل و تقوا پیشه باشد، که از سوی خداوند و یا اولیای او منصوب شده است (ساداتی، ۱۴۰۵: ص ۲۲۳).

الگوهای مختلف سیاست جنایی در ساختار خود شامل دو رکن عمده یعنی پدیده جنایی (بزه و انحراف) و پاسخ هیات اجتماع (دولت و جامعه) هستند که براساس روابط این چهار عنصر تقسیم بندی می گردند. از آنجایی که جرایم زیست محیطی هسته ای دارای آثاری بین المللی هستند، سیاست جنایی را می توان در دو سطح داخلی و بین المللی مورد کنکاش قرارداد. براساس چهار عنصر فوق دو سطح ذکر شده، فروض عمده در حوزه سیاست جنایی جرایم زیست محیطی هسته ای از قرار ذیل هستند. بزه زیست محیطی هسته ای- پاسخ دولتی، انحراف زیست محیطی هسته ای ملی- پاسخ جامعه ای، بزه زیست محیطی هسته ای- پاسخ دولتی، انحراف زیست محیطی هسته ای بین المللی- پاسخ بین المللی، رفتارهای آسیب رسان زیست محیطی هسته ای- پاسخ جامعه مدنی جهانی به صورت رسمی و غیر رسمی (حاجی وند، ۱۴۰۵: ص ۴۰). با عنایت به عنوان پژوهش، تنها بزه، انحراف و پاسخ های در سطح ایران مورد بحث این مطالعه است. اگرچه در ساختارهای سیاست جنایی تقنینی ایران در حوزه مطالعه پیشرفت هایی حاصل شده است، اما مسئولیت کیفری دولت و سیاست جنایی تقنینی برای جرایم زیست محیطی هسته ای هنوز نیاز به توجه بیشتری برای محافظت کافی از منافع ایرانیان و محیط زیست دارد و دارای چالش های فراوانی است که بررسی خواهد شد. با توجه به ویژگی هایی که سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی هسته ای دارد، به نظر می رسد که مدل غالب سیاست جنایی ایران، با مدل اقتدارگرایانه هماهنگی بیشتری دارد که در ادامه بدان پرداخته خواهد شد.

این پژوهش هیچگونه شباهتی با دیگر مطالعات شبیه به خود ندارد و در موضوع خود، تحلیل های به کار رفته و نتایج به دست آمده کاملاً منحصر به فرد می باشد. مطالعه حاضر با استفاده از منابع کتابخانه ای و با بهره بردن از روش توصیفی-تحلیلی مسئله اصلی خود را که بررسی سیاست جنایی تقنینی نظام کیفری ایران در مواجهه با جرایم زیست محیطی ناشی از صنعت هسته ای است را شرح می دهد و در پایان سعی دارد تا با مولفه های از پیش ذکر شده، سیاست جنایی تقنینی مطلوب را در خصوص این جرایم ترسیم نماید. از همین رو و پس از تبیین مفاهیم اساسی، این مطالعه سیاست تقنینی نظام کیفری ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای مورد کنکاش قرار می گیرد و در انتها نیز چالش های سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال این جرایم معرفی می گردد.

۱. سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای

سیاست جنایی از ابعاد متعددی تشکیل شده است که جهت دهی و انتظام بخشی به سیاست ورزی و سیاست گذاری را بر عهده دارد و بر همین مبنا، نخستین بعد آن در مرحله تقنین و نظام قانون گذاری است و مهم ترین محور سیاست و سیاست گذاری که همان به کارگیری عقل و حکمت برای تدبیر در ایجاد موازنه میان قدرت و عملکرد مطلوب برای نهادهاست را شکل می دهد. به طور کلی، اینکه قانون و قانون گذاری چگونه در پدیده های جنایی زیست محیطی هسته ای تاثیر گذار هستند و چه نقش و جایگاهی در فرایند عدالت کیفری دارند در این بعد بحث و بررسی می شوند (شاملو، ۱۴۰۳: ص ۶۰).

به جهت آنکه قانون تنها محل بیان سیاست های کلی محسوب می شود، می توان سیاست جنایی تقنینی را مرکز اصلی سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی هسته ای قلمداد نمود که در این پرتو، قانون اساسی و دیگر قوانین عادی مصوب مجلس به تصویب رسیده اند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۹: ص ۵۸). اصول حاکم حقوق کیفری نشان دهنده سیاست جنایی هستند که قوه مقننه اتخاذ نموده است.

تدبر و چاره‌اندیشی که قانونگذار ایرانی در قبال جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای اتخاذ می‌نماید، سیاست‌جنایی ایران را در قبال جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای روشن می‌نماید. برای شناخت سیاست‌جنایی ایران در قبال جرایم زیست‌محیطی صنعت هسته‌ای، شناخت رویکرد سیاست‌جنایی تقنینی ایران بسیار ضروری است. قوانین مختلفی در حوزه جرایم مربوط به بحث به تصویب رسیده‌اند که به اختصار بدان‌ها اشاره خواهد شد.

به‌طور کلی، اصل ۵۰ قانون اساسی ایران، بر حفاظت از محیط‌زیست در برابر همه خطرات و جرایم، از جمله خطرات هسته‌ای تأکید دارد و هرگونه فعالیت اقتصادی و توسعه‌ای که موجب آلودگی یا تخریب غیرقابل جبران محیط‌زیست شود را منع می‌نماید (ابطحی و همکاران، ۱۴۰۴: ص ۲۳). آتش‌زدن و منهدم نمودن تأسیسات و صنایع هسته‌ای، یکی از رفتارهایی است که می‌تواند تأثیرات مخرب و طولانی‌مدت بر محیط باقی بگذارد. قانونگذار در ماده ۶۸۷ قانون مجازات‌های تعزیری به صورت کاملاً کلی بدین جرم اشاره نموده است. همچنین قانونگذار به جای آنکه مفصلاً در قانون مدیریت پسمانده پسماندهای هسته‌ای اشاره داشته باشد، در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی، بخش تعزیرات به آنها اشاره نموده است و برای دفع چنین پسماندهای خطرناکی تنها یک سال حبس در نظر گرفته است. یکی دیگر از قوانین بسیار مهمی که در حوزه جرایم مورد بحث باید مورد امان نظر قرار گیرد، قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز است. در ماده ۱۱ و ۱۲ این قانون اعمالی مانند قاچاق، ساخت، مونتاژ، خریداری، نگهداری، حمل، توزیع و فروش مواد رادیواکتیو جرم‌انگاری شده‌اند. با توجه به ماهیت پرتوزای این مواد، ارتکاب هر یک از این جرایم، بدون توسل به وسایل محافظتی، می‌تواند آسیب‌هایی جبران‌ناپذیر به محیط‌زیست وارد سازد. قانون حفاظت در برابر اشعه نیز قواعد و اصولی را در خصوص استفاده از اشعه‌های پرتوزا مقرر نموده است که بی‌توجهی بدان‌ها سبب نابودی محیط‌زیست خواهد شد. تعداد بالای قوانین مختلفی که در یک حوزه به تصویب رسیده‌اند خود نشان از سرگردانی سیاست‌جنایی است (حسینی و همکاران، ۱۴۰۳: ص ۴۲۸).

حقوق کیفری در حمایت از محیط زیست در برابر جرایم ناشی از صنعت هسته‌ای باید دو نکته کلی را در نظر داشته باشد. اول آنکه حقوق کیفری باید رویکردی مناسب در تصویب مجازات‌های برخورد کننده با این اعمال مخرب داشته باشد. در این رابطه، حقوق کیفری باید عوامل مختلفی مانند سود حاصل از این اعمال زیانبار زیست محیطی برای مرتکبین، میزان احتمال کشف این جرایم مخرب و نقش مجازات در آسیب رساندن به اعتبار و شهرت شرکت‌های تخریب کننده زیست محیطی داشته باشد چرا که این موارد می‌توانند نقش مهمی در پیشگیری و بازدارندگی از ارتکاب جرایم یاد شده داشته باشند. به طور کلی، جرایم زیست محیطی، در صورتی که کشف نگردند، می‌توانند دارای سود و منفعت بسیار زیادی برای مرتکبین آنها باشد. حقوق کیفری باید بتواند این محاسبه سود و زیان را به گونه‌ای که به نفع طبیعت می‌باشد تغییر دهد و متناسب با جنس جرایم زیست محیطی (اقتصادی بودن) زیان ارتکاب این جرایم را افزایش دهد (سجادی و باریکلو، ۱۴۰۴: ص ۲۵۰).

نکته دوم که از اهمیت بسیار زیادی نیز برخوردار است، شناسایی مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی می‌باشد. حمایت همه جانبه از محیط‌زیست در برابر جرایم مخرب زیستی محیطی مانند دفع غیراصولی زباله‌های هسته‌ای و ... تنها زمانی امکان پذیر است که اشخاص حقوقی نیز در برابر خود مسئولیت کیفری را ببینند. در حوزه جرایم زیست محیطی ناشی از صنعت هسته‌ای، بیشتر جرایم توسط اشخاص حقوقی رخ می‌دهند چرا که اصولاً در اکثر کشور های دنیا، به دلیل حساسیت خاصی که مواد رادیواکتیو دارا هستند، کنترل آنان تنها در اختیار اشخاص حقوقی و دولت‌ها می‌باشد. به عنوان مثال، در ایران تنها دولت است

که دارای انحصار استفاده از فناوری هسته ای است و این اختیار به اشخاص دیگر واگذار نمی‌گردد. به همین علت بررسی مسئولیت کیفری دولت حائز اهمیت می باشد.

ملاحظه سیاست جنایی ایران در حوزه جرایم زیست محیطی هسته‌ای، نشان‌دهنده این است که سیاست جنایی اقتدارگرا در این خصوص اتخاذ شده‌است. دلماس مارتی در تعریف این نوع از سیاست جنایی اظهار دارد که در این مدل، دولت محوریت دارد و خود به انواع بزه‌ها و انحرافات رسیدگی می‌نماید. از آنجایی که درخصوص بسیاری از جرایم موضوع بحث، جرم انگاری صریح صورت نپذیرفته است، قاضی مکلف است حکم قضایای مختلف را بااستناد به ماده یا موادی صادر نماید که نزدیکترین عنوان مجرمانه را به آن اتهام دارد. این موضوع خود یکی از نشانه‌های اقتدارگرا بودن سیاست جنایی است (مارتی، ۱۴۰۲: ص ۵۱).

۲. مسئولیت کیفری دولت در سیاست جنایی تقنینی جرایم زیست محیطی هسته ای

اهمیت در اختیار داشتن فناوری هسته‌ای برهیچکس پوشیده نمی‌باشد. تاسیس مراکز هسته‌ای و استفاده از این فناوری می‌تواند حوادث اجتناب‌ناپذیری را به دنبال داشته‌باشد که قادر هستند خسارات جانی و مالی عظیمی به وجود بیاورند. به همین علت، دولت‌ها قوانین خاصی را درخصوص این موضوع اتخاذ می‌نمایند و یا استفاده از این فناوری را تنها در صلاحیت خود قرار می‌دهند. نتیجه این امر، شکل‌گیری قوانین خاص در کشورهای مختلف و تدوین کنوانسیون‌های مختلف بین‌المللی است. در همه این قوانین و کنوانسیون‌ها، مسئولیت کیفری دولت مرتکب جرایم هسته‌ای یکی از مهم‌ترین مسائل مطرح در سیاست جنایی تقنینی می‌باشد. عموماً این قوانین و کنوانسیون‌ها دولت بهره‌بردار را مسئول جبران خسارات اتمی می‌شناسند و تنها به بررسی مسئولیت مدنی دولت مقصر حادثه اکتفا می‌نمایند. در حقوق ایران، باتوسل به قانون مسئولیت مدنی، می‌توان مسئول جبران خسارات وارده از این حوادث را شناسایی نمود.

اما سؤال مهم آن است که اگر روزی دولت ایران مرتکب جرایم زیست محیطی هسته‌ای گردد، می‌توان آن را پاسخگو نمود؟ ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی درخصوص این موضوع تعیین و تکلیف نموده‌است. این ماده مجازات‌هایی را برای اشخاص حقوقی مقرر داشته‌است اما تبصره آن ذکر کرده‌است که مجازات موضوع این ماده، درمورد اشخاص حقوقی دولتی و یا عمومی غیردولتی در مواردی که اعمال حاکمیت می‌کنند، اعمال نمی‌شود. اشخاص حقوقی دولتی اشخاص هستند که بلافاصله پس از تشکیل، دارای شخصیت حقوقی هستند و به تصریح ماده ۱۷ قانون تشکیلات شورای اسلامی سال ۱۳۶۱ بدون نیاز به ثبت دارای شخصیت حقوقی هستند. قانونگذار در قانون فهرست نهادها و موسسات عمومی غیردولتی، نهادهای عمومی غیردولتی را احصا نموده‌است و آنها را مشخص نموده‌است. مفهوم مخالف تبصره ماده ۲۰ قانون مجازات آن است که چنین نهادهایی زمانی که اعمال حاکمیت نمی‌کنند دارای مسئولیت کیفری است. در نتیجه مصونیت این نهادها مقید به حاکمیتی بودن رفتارهای آنها است. چنانچه از رفتارهای غیرحاکمیتی آنها بزه‌ای رخ دهد، چنین نهادهایی نیز دارای مسئولیت کیفری هستند. به نظر می‌رسد با توجه به تعدد نهادهای عمومی غیردولتی، اتخاذ چنین سیاستی صحیح نباشد چراکه نظارت صحیح بر رفتارها و اعمال این نهادهای متعدد بسیار مشکل است.

در ادبیات حقوقی جرایمی را که دولت مرتکب می‌شود را تحت اصطلاح «جرم دولتی» معرفی می‌نمایند. جرم دولتی به مجموعه‌ای از ضررها و بزه‌هایی اطلاق می‌گردد که در نتیجه عملکرد نهادها و ساختارهای سیاسی یا اقتصادی حکومتی به صورت عمدی و یا غیرعمدی به وقوع می‌پیوندند. جرایم دولتی در سطح بین‌المللی و داخلی بحث مذکور، دارای تفاوت‌های بسیار زیادی هستند.

مسئولیت بین‌المللی دولت قابل پذیرش است اما در سطح داخلی موضوع دارای تفاوت‌های بسیار زیادی است (صادقی، ۱۴۰۱: ص ۱۴). بررسی مطالعه حاضر در خصوص مسئولیت کیفری دولت در سطح داخلی است.

مسئولیت کیفری، به معنای پاسخگویی هر شخصی نسبت به اعمال مجرمانه خود می‌باشد که البته استثنائاتی مانند عوامل رافع مسئولیت کیفری در این خصوص وجود دارند. عموماً دولت چون دارای بالاترین قدرتی است که دارای حق اعمال حاکمیت می‌اشد، مسئولیت کیفری را برای خودشان به رسمیت نمی‌شناسد و خودشان را مجازات نمی‌کند. به عبارت دیگر دولت دارای مصونیت است. زمانی که دولتی مرتکب جرمی گردد، مجرم می‌باشد، اما قوانین و اسناد داخلی آنها را مجرم نمی‌شناسند و مجازاتی نمی‌نمایند. موضوع مهم دیگری نیز که در این خصوص وجود دارد این است که اثبات عنصر روانی در جرایم دولتی بسیار مشکل است چرا که دولت‌ها به خودی خود مرتکب مجرایم مختلف نمی‌گردند بلکه این نمایندگان آنها هستند که تحت لوای دولت مرتکب جرایم می‌شوند.

چالشی که در حال حاضر در خصوص جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای وجود دارد آن است برای این جرایم، تنها مسئولیت مدنی پیش‌بینی شده است و به پرداخت غرامت اکتفا می‌شود و دولت‌ها تنها مکلف به جبران خسارات ناشی از اعمال خود هستند. به عبارت دیگر دولت برای چنین اعمالی که آثار فجیع و زیانباری دارند مسئولیت کیفری ندارد. این موضوع دو علت عمده دارد. اول آنکه چنین فجایعی به طور صریح و مشخص در قوانین جرم محسوب نمی‌گردند و دوم آنکه اثبات عنصر روانی دولت‌ها در چنین جرایمی بسیار مشکل است و به سختی می‌توان عنصر روانی دولت‌ها در این جرایم به اثبات رساند. به همین علت دولت‌ها هیچگاه برای چنین جرایمی محکوم نشده‌اند و در هیچ زمانی نیز پاسخگو نبوده‌اند (صادقی، ۱۴۰۳: ص ۳۰).

نتیجه این بحث آن است که چنانچه حوادث هسته‌ای در ایران ناشی از اعمال حاکمیت حکومت باشد، دولت مسئولیتی نخواهد داشت؛ لکن چنانچه حادثه در اثر اعمال حاکمیت دولت نباشد می‌توان مسئولیت کیفری را تصور نمود. به عبارت دیگر اگر حادثه هسته‌ای در اثر استفاده‌هایی باشد که دولت برای اعمال حاکمیت خود دارد، قابلیت مجازات ندارد و اگر حادثه رخ داده خارج از فرض مطرح شده باشد قابلیت اعمال مجازات دارد. با توجه به کاربردهای پزشکی، صنعتی، کشاورزی و ... که صنعت هسته‌ای دارد و امکان استفاده از این صنعت توسط نهادهای غیردولتی وجود دارد، می‌توان ادعا نمود که نهادهای غیردولتی چنانچه مرتکب جرایم زیست محیطی هسته‌ای گردند، دارای مسئولیت کیفری هستند.

۳. چالش‌های سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای

مطالعه‌گران اعتقاد دارند که سنجش هراهربرد یا راهکار در هر زمینه‌ای مانند سیاست جنایی لازم و ضروری است، چراکه اگر ارزیابی وجود نداشته باشد اصلاح و بهبود راهکارهای ارائه شده ممکن نخواهد بود. در خصوص ارزیابی سیاست جنایی تقنینی باید اولاً بررسی گردد میزان کارآمدی سیاست‌های اتخاذ شده تا چه میزانی بوده است. ثانیاً باید بررسی شود که آیا اقدامات پیشگیرانه و تنبیهی انسجام، همسویی و هماهنگی لازم را داشته‌اند و یا بدون هماهنگی با یکدیگر اتخاذ شده‌اند. ثالثاً بررسی مولفه جامعیت سیاست جنایی اتخاذ شده بسیار دارای ضرورت می‌باشد، چراکه سیاست جنایی موفق زمانی شکل می‌گیرد که به همه رفتارهای مجرمانه و منحرف از یک‌سو، و به تمام پاسخ‌های کیفری و غیرکیفری از سوی دیگر توجه لازم شود (رحمانی، ۱۴۰۱: ۲۵۰). بر همین مبنا، سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای بر مبنای سه مولفه کارآمدی، انسجام و جامعیت ارزیابی خواهد شد. چالش‌های مطرح شده ناظر بر برخورد های پیشینی و پسینی با جرم هستند.

۳.۱. کارآمدی

کارآمدی یک قانون به عملکرد متغیرهایی مانند قابلیت اجرا، سودمندی، دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده و توزیع آثار مقررات به طور شفاف در بخش های مختلف جامعه وابسته است و با جامعیت قوانین رابطه مستقیم دارد. کارآمدی یک قانون در سیاست جنایی، به میزان بازپروری و اصلاح مجرمان و منحرفان بابه کارگیری ضمانت اجرای کیفری یا کنترل اجتماعی وابسته است (لازرز، ۱۴۰۱: ۱۲۹). زمانی می توان کارآیی سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای مورد بررسی قرارداد که شواهد و ادله موضوع بحث مورد ارزیابی قرارداد. ادله موضوع بحث حاضر نیز مربوط به اوضاع و احوال و کیفیت عملکرد تقنینی، اجرایی و قضایی کشور می باشد. آنچه که در سیاست جنایی جزایی ایران محسوس است، آن است که اجرای سیاست های زیست محیطی در حوزه جرایم هسته ای مرتبط، بدون طراحی ضمانت اجرای مطلوب و کارآمد، ممکن است به سرانجام نرسد.

هر قسم از اقسام سیاست جنایی مانند سیاست جنایی، تقنینی، سیاست جنایی قضایی، سیاست جنایی اجرائی و مشارکتی در مسیر مقابله به بزهکاری های مختلف مانند جرایم زیست محیطی تلاش می نمایند و هر کدام از آنها از امکانات و راهکارهای خاص خود بهره می برند که البته مجموع فعالیت های آنها باید در خدمت هدف نهایی سیاست جنایی باشد. سیاست جنایی تقنینی با ابزار تقنین، سیاست جنایی قضایی با استفاده از ابزارهای قضائی و سیاست جنایی مشارکتی با بهره مندی از حمایت و مشارکت مردم، تلاش در رسیدن به اهداف غایی سیاست جنایی مطلوب دارند (زینالی، یاسی کند، ۱۳۹۶: ۶۸).

فرآیند فزاینده ارتکاب جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای، کارنامه ای پراز اتهام و مجهول در حوزه سیاست جنایی کشور را در این حوزه ارائه می دهد. تعداد بالای پرونده های زیست محیطی در مراجع قضایی، حجم بسیار زیاد کارهای سازمان ها و ادارات مربوطه مانند سازمان ملی انرژی اتمی یا ادارات محیط زیستی و نیز وضع گمرکات و آلودگی های زیست محیطی نشان می دهد که سیاست جنایی در حوزه جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای در راستای محافظت از محیط زیست، عملکرد قابل دفاع و موثری ندارد.

به طور کلی، جرایم مرتبط با این حوزه کمتر از سایر جرایم زیست محیطی رخ می دهند. چراکه استفاده از موادرادیواکتیو در ایران، عملاً در اختیار دولت می باشد و اشخاص دیگر تنها می توانند از اشعه های مرتبط با صنعت هسته ای و رادیوداروها و مواردی این چنین از صنعت هسته ای استفاده نمایند. فقدان آمارهای دقیق نیز می تواند بر مشکلات بررسی سیاست جنایی ایران در قبال این جرائم بیافزاید. البته می توان مواردی را ذکر نمود که جلوه های عدم کارآمدی سیاست جنایی جزایی ایران را در قبال جرایم حال حاضر و جرایم احتمالی زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای منعکس نمایند. در ادامه به چند مورد از جلوه های ناکارآمدی سیاست جنایی جزایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای اشاره می گردد.

۳.۱.۱. فقدان مسئولیت کیفری بدون تقصیر

محکومیت و مجازات مرتکب جرم، بدون احتیاج به احراز کامل عنصر روانی یا تقصیر معمول و مورد نیاز در فرایندهای کیفری، اعم از آنکه عدم لزوم احراز تقصیر در اثر حذف یا فرض آن باشد و یا کاهش سطح آن، مسئولیت کیفری بدون تقصیر تحقق یافته است (عبداللهی، ۱۳۸۹: ۱۲۳). به طور کلی جرایم به جرایم طبیعی و یا مصنوعی (قراردادی) تقسیم می گردند. جرایم علیه محیط زیست

در دسته دوم از جرایم قرار دارند. چرا که بسیاری از رفتارهای مجرمانه این حوزه در اثر صنعتی شدن جامعه و پیشرفت علم به وجود آمده‌اند. برای تحقق جرم، وجود سه رکن قانونی، مادی و روانی لازم و ضروری است. وجه افتراق جرایم عمدی و غیرعمدی وجود سوء نیت و خطای جزئی می‌باشد.

با توجه به شرایط خاص در جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای نباید وجود رکن روانی نباید نیاز باشد و مرجع قضایی محتاج اثبات مولفه‌های رکن روانی در اثبات این جرایم باشد تا بدین وسیله بتواند رای محکومیت مجرم را صادر نماید. محاکم کشورهای مختلف به علت نقض حقوق محیط زیستی شهروندان، تمایل خود را به پذیرش مسئولیت مطلق متخلفان از مقررات زیست‌محیطی نشان داده‌اند (کریمی؛ کامیار، ۱۳۹۶: ۳۲۲). مطابق این اصل، اگر فعالیت فردی موجب آلودگی محیط زیست گردد، باید جبران تمام خسارات جانی و مالی را برعهده بگیرد و این موضوع که او تنها اهمال نموده‌است نمی‌تواند سبب سلب مسئولیت او در پرداخت خسارات وارده گردد (ارشدی، ۱۳۹۴: ۷).

هرچند اثبات تقصیر برای شرط تحمیل مسئولیت کیفری لازم می‌باشد، اما دربرخی جرایم استثنا وجود دارد و نیازی به اثبات تقصیر مرتکب نمی‌باشد. در چنین جرایمی حتی اگر مجرم عنصر روانی لازم را نداشته باشد، محکوم خواهد شد. در این جرایم اثبات تقصیر می‌تواند مشکلاتی را برای اجرای عدالت و قانون به وجود آورد و کارایی قانون را از بین می‌برد. مسئولیت مطلق می‌تواند سبب افزایش کارایی سیاست‌جزایی گردد (کلارکسون، ۱۳۹۰: ۲۱۴). دربرخورد با جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای باید بر مسئولیت کیفری بدون تقصیر اثباتی تاکید گردد و مجرم را بدون احراز عنصر روانی محکوم نمود.

ملاحظه مقررات حقوقی ایران، حاکمیت قاعده مسئولیت مطلق را در جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای نشان نمی‌دهد گاهی نیز مشاهده می‌گردد قصد خاص مرتکب با بروز یک نتیجه خاص برای تحقق جرم لازم و ضروری است. در حقوق کیفری انگلستان، برخلاف حقوق کیفری ایران، مسئولیت کیفری بدون احراز تقصیر به رسمیت شناخته شده‌است. محاکم کیفری ایران برخلاف مراجع قضایی انگلستان، نسبت به این موضوع اهمیتی نمی‌دهند و این امر، کاملاً با حقوق ایران غریبه است (عبدلهی، ۱۳۹۳: ۱۱۸). با توجه به اینکه جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای دارای اثر گذاری وسیع و بلند مدت می‌باشند ضروری است مسئولیت کیفری بدون تقصیر در برابر جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای به رسمیت شناخته شود. این موضوع با فقه اسلامی نیز مطابقت دارد. در فقه و در بحث آلودگی زیست‌محیطی، مبنا مسئولیت مدنی است. هنگامی که رابطه سببیت بین رفتار و نتیجه وجود داشته‌باشد، از مبانی قاعده اتلاف استفاده می‌شود و زمانی که این رابطه وجود نداشته‌باشد، از مبانی قاعده لاضرر استفاده می‌شود تا هیچ ضرری بدون جبران باقی نماند. این دو قاعده بر مسئولیت مطلق تاکید دارند تا هیچ ضرری بدون پرداخت خسارت وجود نداشته‌باشد (خوئینی؛ یحیی‌پور، ۱۳۹۵: ۱۳۹).

مسئولیت مطلق در جرایم زیست‌محیطی، در بسیاری از کشورهای اروپایی نیز به رسمیت شناخته شده‌است. این امر می‌تواند مقدار زیادی از تهاجم‌ها را به محیط‌زیست که نعمت الهی به مردمان است کاهش دهد. رویه عمومی محاکم جزایی ایران نشان می‌دهد که مسئولیت مبتنی بر تقصیر مورد پذیرش قرار گرفته‌است و به همین علت بسیاری از پرونده‌های زیست‌محیطی با شکست مواجه می‌شوند و در نتیجه موفقیت خاصی در بازدارندگی از وقوع جرایم زیست‌محیطی حاصل نمی‌گردد (احمدی؛ خسروشاهی، ۱۳۹۷: ۲۱۷).

۳.۱.۲. عقب‌ماندگی قوانین جزایی از گذر زمان

دستگاه عدالت کیفری در این زمینه دارای نقص بزرگی است و توقف قوانین کیفری در سال‌های بسیار دور، می‌تواند روند مبارزه با جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای را مختل نماید. هرچقدر میزان تغییر و تحول قوانین در این حوزه کمتر باشد، جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای با سرعت بیشتری رشد خواهد کرد. بر همین مبنا، نوسازی قوانین کیفری جهت مبارزه با این جرایم ضرورت خاصی دارد. هرچند در عمل تلاشی جهت به روز شدن قوانین مشاهده نمی‌شود و اقدامات اندکی که رخ می‌دهند دارای نوآوری نمی‌باشند. به نظر می‌رسد قانونگذار به تنوع و نوآوری‌های جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای توجهی ندارد چراکه با گذشت مدت زمان مدید، هنوز توجهی به این موضوع نشان نداده‌است. برای مجازات نمودن رفتارهای تخریب‌گر زیست‌محیطی ناشی از صنعت هسته‌ای باید در قوانین پراکنده به دنبال یک ماده قانونی بود تا بتوان رفتار مجرمانه مجرم را محکوم نمود. علیرغم اینکه در این حوزه، جرایم کمی رخ می‌دهند، لکن به علت تاثیر فاجعه باری که این حوادث دارند، پاسخگویی مسئولین حوادث و جرایم بسیار ضروری است (ELOUILADI, 2026: p350).

در حوزه جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای، فقدان یک برنامه‌ریزی کیفری منسجم از سوی سیاست‌جنایی ایران مشاهده می‌گردد. چرا که اولاً قانونگذاران اقدام به شناسایی و معرفی رفتارهای مجرمانه در این خصوص ننموده‌اند و همانطور که در بحث سیاست‌جنایی تقنینی ملاحظه شد، باید مجازات رفتارهای مرتبط با آلوده نمودن محیط زیست با مواردیو اکتیو را در قوانین پراکنده یافت. ثانیاً مجازات‌های مانند جزای نقدی اندک، در زمان حاضر و با توجه به تورم موجود در جامعه دیگر کارایی خود را از دست داده‌اند. انتظار این است که سازمان متولی امر حفاظت از محیط زیست، یعنی سازمان حفاظت از محیط زیست ایران، رفتارهای زیان رسان مربوط به صنعت هسته‌ای را مورد شناسایی قرار دهد و به موازات نوع و میزان پیامدهای هر کدام از آنها ضمانت اجرای‌های متناسب پیشنهاد دهد. همچنین این سازمان نباید نقش اقدامات تأمینی و مجازات‌های جایگزین حبس را مورد انکار قرار دهد و لازم است چنین اقدامات را نیز در نظر داشته‌باشد.

۳.۱.۳. عدم تناسب بین جرم و مجازات

زیربنای حقوق جزای امروزی، اصل قانونمندی جرایم و مجازات‌ها است. حداقل و حداکثر مجازات‌ها در قانون تعیین می‌گردند (قلیپور، ۱۴۰۰: ۶۸). مجازات‌های فعلی برای جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای اغلب آن قدر پایین هستند که نمی‌توانند بازدارندگی ایجاد نمایند. ممکن است مرتکبین خطر تعقیب قانونی را در برابر منافع این جرایم بسیار ناچیز تلقی نمایند (قدیری و باطی: ۱۴۰۴، ص ۱۰۷). حفاظت از محیط زیست در برابر چنین جرایمی که دارای آثاری فاجعه‌بار هستند، نیازمند سازوکار مناسب خود است. مجازات‌ها برای حفظ ارزش‌های فرداست خود مقرر می‌شوند. مجازات یکی از ابزارهایی است که حقوق کیفری به وسیله آن می‌تواند به اهداف خود برسد. از جمله مهم‌ترین اصول قانونگذاری کیفری، رعایت تناسب بین جرم و مجازات آن می‌باشد. چنانچه جرم و مجازات با یکدیگر تناسب داشته‌باشند، عدالت در جامعه گسترش می‌یابد و سیاست‌های اتخاذ شده مورد پذیرش مردم قرار می‌گیرد.

مقنن در خصوص برخی از رفتارهای مجرمانه که به وسیله مواردیو اکتیو رخ می‌دهند و سبب آلودگی محیط زیست می‌شوند پاسخ‌های کیفری پیش‌بینی نموده‌است، اما موضوع تناسب یا عدم تناسب مجازات‌های تعیین شده بحث دیگری است. در خصوص تناسب میان مجازات و جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای باید بیان نمود، اولاً، در خصوص مجازات‌های تعیین شده در قانون مجازات دارندگان اسلحه و مهمات و اقلام و مواد تحت کنترل، نوع کیفرهای تعیینی تناسب ندارند. چرا که در برابر

تمام رفتارهای مجرمانه تنها مجازات‌های حبس و جزای نقدی مقرر شده‌است و اگر عمل فرد دارای گستردگی باشد به مجازات محاربه محکوم خواهد شد. ثانیاً از نظر میزان مجازات نیز تناسبی مشاهده نمی‌گردد. این موضوع به‌خصوص در تعیین مجازات جزای نقدی محسوس است. البته حبس‌های تعیین شده درخصوص این جرایم نیز از این ایراد مصون نمی‌باشند. حکم قانون به پرداخت جزای نقدی شش میلیون و ششصد هزار ریال نمونه‌ای از ایراد ذکر شده است.^۱

ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی نیز دارای ایرادات اساسی خود می‌باشد. یکی از ایرادات این ماده قانونی، عدم تعیین حداقل مجازات می‌باشد که سبب تشت آراء شده است. البته اداره کل حقوقی قوه قضاییه طی نظریه مشورتی شماره ۷/۱۴۰۲/۶۸ مورخ ۱۴۰۲/۶/۴ حداقل حبس را معادل ۹۱ روز دانسته است. در نتیجه برخی از مجازات‌هایی که تعیین شده‌اند با جرایم ارتكابی تناسبی ندارند و نمی‌توانند باعث پیشگیری از وقوع جرم گردند. جزای نقدی‌های تعیین شده نیز با گذر زمان و کاهش ارزش پول ملی اثر بازدارندگی خود را از دست می‌دهند و بازنگری قوانین امری اجتناب‌ناپذیر است.

آنچه که در جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای دارای اهمیت است، این امر است که بیشتر جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای برای کسب سود بیشتر و با محاسبات قبلی صورت می‌پذیرند. در نتیجه چنانچه مجازات‌های تعیین شده نتوانند موازنه سود و زیان رابه نفع محیط زیست تغییر ندهند نمی‌توانند اثر بازدارندگی را به وجود بیاورند. چنانچه مجازات مرتکب را از ارتکاب جرم منصرف ننماید نمی‌توان شاهد تاثیر مجازات بود. با ملاحظه قوانین پراکنده‌ای که درخصوص مجازات جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای هستند می‌توان دریافت که این مجازات‌ها فاقد کارآمدی کافی هستند.

۳.۲. انسجام

یکی دیگر از معیارهای سنجش سیاست‌جنایی، موضوع انسجام سیاست‌جنایی است. انسجام به معنای هماهنگی و عدم تعارض و تضاد در میان قوانین موجود، اعم از بالادستی و عادی است که تحقق آن منوط به اعمال نگاهی عالمانه و موسع به مجموعه قوانین است (سلیمی وحاجی‌ده‌آبادی، ۱۴۰۳: ص ۲۷۰). سیاست‌جنایی برای رسیدن به هدف اصلی خود که ریشه کن نمودن جرایم مختلف می‌باشد، از راهکارها و ابزارهای مختلفی بهره می‌برد. این ابزارها و راهکارهای مختلف هم از ویژگی‌های ارعابی و سزادهی بهره می‌برند و هم از ویژگی‌های اصلاحی، تربیتی و پیشگیرانه بهره می‌برند. به همین علت مفهوم سیاست جنایی بسیار گسترده می‌باشد. چرا که اولاً، پاسخ‌های که بر پدیده‌های مجرمانه اعمال می‌شوند کیفری محض نمی‌باشند و ثانیاً علاوه بر پاسخ‌هایی که دولت (منظور همه نهادهای رسمی مختلف مانند دادگستری، وزارت خانه‌های مختلف و ...) بر علیه پدیده‌های مجرمانه اعمال می‌کند، پاسخ‌هایی نیز از سوی جامعه مدنی و نهادهای مختلف مردمی که به صورت غیرمستقیم و با روش‌های مختلف به مقابله با جرم می‌پردازند (اعجازی، شادین، ۱۴۰۱: ۵).

لازم است تا تمام پاسخ‌هایی که به پدیده مجرمانه در نظر گرفته می‌شود مکمل و مقوم یکدیگر باشند تا انسجام سیاست‌جنایی اتخاذ شده افزایش پیدا کند. انسجام باید هم در سیاست‌های درون سازمانی و هم در سیاست‌های برون سازمانی باید رعایت گردند. بدین معنا که هر یک از قوای مجریه، مقننه و قضاییه در درون سازمان خود سیاست‌هایی را برای جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای در نظر می‌گیرند که این سیاست‌ها هم باید با دیگر سیاست‌های درون سازمان هماهنگ باشد و هم با

^۱ بند ۱ ماده ۱۸ قانون حفاظت در برابر اشعه ۱۳۶۸/۱/۲۰ و تعدیل نامه مبالغ جزای نقدی قوانین و مقررات مختلف در سال ۱۴۰۳.

دیگر سیاست‌های سایر قوا باید هماهنگ باشد. تمام تلاش قوای مختلف باید این باشد که سیاست‌های قوای دیگر را نیز حمایت و تقویت نمایند (حسینی، فرجیها، ۱۳۹۶: ۸۲).

به عنوان مثال، اگر چنانچه در حوزه سیاستگذاری تقنینی، قانونی با هدف حمایت از محیط‌زیست در برابر جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای مقرر گردد و از طرف دیگر قانونی با هدف توسعه اقتصادی به تصویب برسد که امکان اعطای جواز به فعالیت‌های آلاینده هسته‌ای را بدهد، به نوعی عدم هماهنگی و عدم وجود انسجام مشاهده خواهد شد. در چنین حالتی نمی‌توان وجود انسجام را در سیاست‌جنایی اتخاذ شده برای مبارزه با جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای مشاهده نمود. همچنین اگر اقدامات اجرایی قوه مجریه در راستای تحقق اوامر قانونی درخصوص حفاظت از محیط‌زیست در برابر مواد رادیواکتیو قرار نگیرد و دستورات قانونی به صورت کلی و یا جزئی رعایت نشوند و یا جهت گیری‌های قوه مجریه از قوه مقننه درخصوص موضوع حاضر از یک دیگر فاصله بگیرند، انسجامی در سیاست‌جنایی اتخاذ شده شکل نخواهد گرفت.

قوه قضاییه نیز باید در جهت پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای و نیز مقابله با این جرایم سیاستگذاری نماید و از برخورد قاطع با کسانی که مرتکب چنین جرایمی می‌شوند غفلت ننماید. قوه قضاییه برای انجام این وظیفه خطیر خود بر عملکرد دستگاه‌های اجرایی نیز نظارت داشته باشد تا از انجام وظایف خود غافل نشوند (زینالی، ۱۴۰۲: ۶۱). چنانچه اقدامات قوای مختلف با یکدیگر هماهنگ نباشند، نتایج مثبت یکدیگر را خنثی می‌نمایند و عنصر انسجام رانیز از سیاست‌جنایی ایران در قبال جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای سلب می‌نماید.

۳.۲.۱. فقدان مراجع تخصصی محیط زیستی

یکی از آثار پیشرفت‌های علمی و تکنولوژی، تقسیم و تخصصی شدن امور مختلف می‌باشد. تخصصی شدن امور تخصصی یکی از محصولات مدرنیته است که بر استقلال امور تاکید می‌نماید (پایدار، ۱۳۹۹: ۶۵). امروزه حقوق کیفری، چه در بعد ماهوی و چه در بعد شکلی از کارکرد سنتی خود فاصله گرفته است و رفتارهایی را جرم‌انگاری می‌کند که جنبه فنی و تخصصی دارد. یکی از حوزه‌هایی که بایستی افتراق‌سازی آیین دادرسی کیفری در آن تجلی پیدا کند جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای است (حاجی‌وند و همکاران، ۱۴۰۳: ص ۱۷۷). اگر با دیدگاه‌های مدرنیته به موضوع جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای نگریسته شود، این دیدگاه تاکید بر اعمال راهبردها و راهکاربه شیوه‌ای کاملاً تخصصی در همه ابعاد حقوقی و قضایی جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای خواهد داشت. ویژگی‌های کاملاً خاص و منحصر به فرد محیط‌زیست و مواد رادیواکتیو از این بحث، موضوعی کاملاً تخصصی ساخته است که بدون داشتن دانش کافی نمی‌توان در امر مبارزه و پیشگیری از این جرایم توفیقی حاصل نمود. خصوصیت‌های خاص جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای اقتضا می‌نماید که در کنار وجود دادرهای تخصصی، ضابطان نیز از آموزش‌های خاصی بهره‌برده باشند تا عملکرد دستگاه قضایی ارتقا یابد (حاجی‌وند و همکاران، ۱۴۰۳: ص ۹۸).

بر همین اساس، زمانی می‌توان از موفقیت آمیز بودن راهکارها و مجازات‌های اتخاذ شده علیه جرایم زیست‌محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای اطمینان حاصل نمود که مراجع قانونگذاری و مقامات قضایی که با این جرایم سروکار دارند، از ادراک و دانش تخصصی کافی از عناصر جرایم زیست‌محیطی و مواد رادیواکتیو برخوردار باشند. دست‌اندرکاران باید از طول مدت باقی ماندن مواد رادیواکتیو، گستره پخش مواد رادیواکتیو در زیست‌بوم آثار برخورد داشتن با مواد رادیواکتیو مطلع باشند. همچنین، اگر قوانین مربوط به جرایم زیست‌محیطی هسته‌ای با دقت و توجه به اهداف نظام حقوق کیفری تهیه و تدوین گردند امامت‌صدیان

امرمانند قضات و ضابطان به اهداف قوانین مربوط اعتقاد و باوری نداشته باشند نظام عدالت کیفری نمی تواند به اهداف تعیین شده خود برسد (حاجی وند و همکاران، ۱۴۰۳: ص ۹۸).

همانگونه که دربرخورد با جرایم اقتصادی، امنیتی، اداری، خانوادگی و ... مراجع تخصصی رسیدگی به وجود آمده است، شرایط ویژه جرایم زیست محیطی هسته ای نیز ایجاب می کند که در این خصوص نیز دادگاهی ویژه درپایتخت و یا شهرستان های دارای تاسیسات مرتبط وجود داشته باشد. به کارگیری قضات متخصص در امور زیست محیطی و تشکیل دادگاه های تخصصی زیست محیطی باید درکنار تصویب قوانین مورد توجه قانونگذاران باشد (عبدالی، ۱۴۰۲: ۱۱۳). بدون تخصص گرایی، سیاست جنایی جزایی قادر نخواهد بود به رسالت خود در برابر جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای دست یابد. سپردن امر مبارزه با جرایم مذکور به قضاتی که فاقد درک و دانش از موضوع هستند، سرعت مبارزه با این جرایم را می کاهد.

۳.۲.۲. تعارض اقسام سیاست جنایی

یکی دیگر از عواملی که سبب عدم انسجام سیاست جنایی ایران در برخورد با جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای می گردد، وجود تعارض در اقسام سیاست جنایی کشور می باشد. همانگونه که بیان شد، سیاست جنایی برای رسیدن به اهداف راهبردی خود، دارای بازوهای مختلفی است. گاه ممکن است در این بازوهای متنوع، اختلافاتی به وجود آید که سبب عدم کارآمدی سیاست جنایی شود. به عنوان مثال، ممکن است قوانین به اشکال گوناگونی در دادگاه ها درک شوند و به اجرا گذاشته شوند. همچنین پراکندگی و تعارض قوانین در حوزه سیاست جنایی تقنینی مشاهده می شود. نهادهای دولتی نیز از کمبود نیروی کارشناس و اعمال سلايق شخصی و سیاسی رنج می برند (رضوانی فر، ۱۴۰۲: ۱۶۷).

با کمی تعمق در سیاست جنایی جزایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای می توان نشانه هایی از عدم همسویی سیاست جنایی، تقنینی، قضایی و اجرایی مشاهده نمود. در مرحله قانونگذاری تلاش می شود تا با سخت گیری بسیار زیاد اقدام به قانونگذاری شود اما در مرحله رسیدگی های قضایی، مقامات قضایی معمولاً با لحاظ سیاست های کلی دستگاه قضایی به اعمال تخفیف در مجازات ها می پردازند. مقامات اجرایی و اداری نیز به دلایلی مانند محافظه کاری و عدم وجود اطلاعات کافی در خصوص مسائل زیست محیطی، کمبود نیروی انسانی متخصص، مشکلات مالی و ... در رصد جرایم زیست محیطی و طرح نمودن دعاوی قضایی کارنامه ضعیفی دارند (کوشکی، ۱۳۸۸: ۹۷).

واضح است که محافظت از محیط زیست در برابر جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای نیز به وسیله همین تعارضات سیاست جنایی ایران احاطه شده است و از آنجایی که ممکن است در خصوص این جرایم شاکی خصوصی وجود نداشته باشد، ارزش ذاتی محیط زیست در ذهن مقامات به درستی تبیین نشده است. چنین تعارضاتی می تواند پیامدهایی زیانبار داشته باشد و سبب به وجود آمدن فجایع زیست محیطی گردد.

۳.۳. جامعیت

مطلوبیت سیاست جنایی و اثربخش بودن آن در حوزه جرایم زیست محیطی هسته ای، علاوه برآنکه نیاز به کارآمدی و انسجام دارد، مستلزم برخورداری از ویژگی جامعیت نیز می باشد. عده ای از حقوقدانان، فقدان جامعیت قانون را به عنوان یکی از معایب قانون معرفی می نمایند (حاجی ده آبدی، ۱۳۹۵: ۲۰۲). جامعیت قوانین زیست محیطی در معنای عام خود، مستلزم بهره گیری از یافته های

علمی به روز و نظریات کارشناسی نخبگان، مشارکت دادن جامعه مدنی در تصویب قوانین، توجه به ساختارهای اجتماعی و فرهنگی جامعه و استفاده از تجارب سایر کشورها در استفاده از صنعت هسته ای است. در حوزه جرایم زیست محیطی هسته ای، جامعیت به معنای اتخاذ تدابیر پیشگیرانه و کیفری با اولویت بخشی به پیشگیری وضعی و یا اجتماعی است. چرا که آثار طولانی مدت و فجیع این جرایم، ایجاب می نماید قبل از رخ دادن این جرایم، به فکر پیشگیری از این جرایم بود (سلیمی و حاجی ده آبادی، ۱۴۰۳: ص ۲۶۹)

جامعه باید با بررسی و شناسایی مسیرهای ارتکاب رفتارهای مجرمانه همه پاسخ های متناسب به جرایم را پیش بینی نماید و آنها را سازمان دهی نماید. دردنیای امروز، سیاست جنایی نسبت به رفتارهایی که می خواهد بدان ها پاسخ دهد به جستجوی یک راهبرد متنوع می پردازد. بر همین مبنا، در مرحله جرم انگاری باید همه رفتاری که قرار است بدان ها پاسخ داده شود شناسایی شود و قانون گذاری باید به شیوه ای انجام گردد که راه های گریز از قانون مختل باشد و سپس امکان اجرای قوانین به نحو احسن فراهم باشد. بدون شک، پیش بینی همه عوامل و زمینه های ارتکاب جرم در جامعیت سیاست جنایی دارای نقشی بسیار حیاتی است (آنسل، ۱۳۹۱: ۱۲۴).

۳.۳.۱ توجه نداشتن طرح های توسعه هسته ای به محیط زیست

در دانش اقتصادی، بر حفظ نیروی انسانی، منابع و سرمایه تاکید می شود. جرایم زیست محیطی هسته ای، منابع را نابود می سازند و سپس دو عامل نیروی انسانی و سرمایه را در معرض نابودی قرار می دهد (قلیپور، ۱۳۹۹: ص ۱۵۰). توسعه و آبادانی کشور موضوعی بسیار با اهمیت است که نیازمند بهره گیری از توانمندی های اشخاص متخصص، طراحی های هوشمندانه و دقیق توسعه اجتماعی، اقتصادی، صنعتی، تجاری، فرهنگی، پزشکی، رفاهی و ... و اجرای صحیح آنها است. عملیاتی نمودن برنامه های مختلف ممکن است دارای پیامدهای زیست محیطی باشد که در اجرای هر برنامه باید این پیامدها لحاظ شوند. بدون شک صنعت هسته ای در این خصوص دارای حساسیت بیشتری است و در اجرای تمام طرح های کلان و خرد باید حفظ محیط زیست در اولویت باشد. امروزه، دانشمندان بر تاثیرات سیاست های ساخت واحدهای هسته ای و توسعه محور بر محیط زیست تاکید می نمایند (Bytyqi, 2022: p1546).

اجرای پروژه های مختلف، بدون آنکه آثار زیست محیطی آنها در نظر گرفته شود، ادعای جامع نگری در پروژه ها را با چالش مواجه می سازد. حفاظت از محیط زیست یکی از شاخص های توسعه پایدار در نظر گرفته می شود. ارزیابی های زیست محیطی در مقررات مختلفی مورد اشاره قرار گرفته است. به عنوان مثال ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ماده ۷۱ برنامه چهارم توسعه، ماده ۱۹۲ قانون برنامه پنجم توسعه، ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، ماده ۱۰ آیین نامه جلوگیری از آلودگی صوتی، مصوبات شماره ۱۳۸، ۱۵۶، ۱۶۶، ۱۹۶، ۲۳۷، ۲۴۹ و ۲۵۰ شورای عالی حفاظت از محیط زیست به ارزیابی های زیست محیطی در تصویب و اجرای طرح ها و پروژه ها اشاره نموده اند (دبیری، ۱۳۸۶: ۹).

سابقه تقنینی ضرورت ارزیابی اثرات زیست محیطی در ایران، به قانون برنامه دوم توسعه باز می گردد. هر چند قبل از آن، ماده ۳۸ آیین نامه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۵۴/۴/۲۹ کمیسیون های دادگستری، کشاورزی، منابع طبیعی و بهداشتی مجلس سنا و شورای ملی، جلب نظر سازمان محیط زیست را در خصوص ایجاد هرگونه شهر و شهرک و مجتمع مسکونی و صنعتی را لازم دانسته است. در خصوص توسعه صنعت هسته ای هر چند مقرر قانونی وجود ندارد، لکن همواره باید ارزیابی های زیست محیطی

انجام شود و آثار زیست محیطی فعالیت های زیست محیطی از سازمان حفاظت از محیط زیست استعلام گردد. فعالیت های مرتبط با صنعت هسته ای دارای ابعاد گسترده زیست محیطی هستند که همین امر، سبب می شود تا نظرات کارشناسی سازمان حفاظت از محیط زیست بسیار ضروری تلقی گردد.

۳.۳.۲. وجود خلاءهای قانونی در نظام حقوقی ایران

مبادرت به بزهکاری اشکال مختلفی دارد و مقررات باید جهت مقابله و پیشگیری بزهکاری تدوین و تصویب گردند. نیازسنجی تقنینی بیشتر از هر اقدام دیگری در عرصه سیاست گذاری و عدم پراکندگی قوانین دارای ارزش است (فضائلی و همکاران، ۱۴۰۳: ص ۱۸۸). گاهی به علت تغییرات روزافزون اشکال مختلف بزهکاری، قانونگذاران از مجرمین عقب می مانند و رفتار بزهکارانه افراد، بدون عقاب باقی می ماند. در حوزه جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته ای نیز برخی موارد وجود دارند که به نظر می رسد جرم انگاری آنها از دید قانونگذار مغفول مانده است. در برخی کنوانسیون های بین المللی به برخی از این رفتارها اشاره شده است که با تمسک به متن این کنوانسیون ها، خلاءهای قانونی ایران مشاهده خواهد شد. یکی از مهم ترین چالش هایی که نظام حقوقی ایران دارد آن است که قوانین و مقررات بین المللی جایگاه مشخصی در سیاست جنایی تقنینی ندارند (شاملو، ۱۴۰۳: ص ۶۳). همچنین قابل توجه است که با لحاظ آثار مرگبار هرگونه رفتار غیرمجاز با مواد رادیواکتیو برای محیط زیست، می توان ادعا نمود که همه جرایم هسته ای، جنبه زیست محیطی نیز دارند و از این نظر نیز می توان آنها را بحث نمود. برخی از رفتارهای مجرمانه در کنوانسیون حفاظت فیزیکی مورد اشاره قرار گرفته اند که در ادامه به معرفی این کنوانسیون و رفتارهای مجرمانه پرداخته خواهد شد.

با گسترش استفاده از فناوری هسته ای برای اهداف صلح آمیز، همواره این خطر وجود دارد که این مواد به دست مجرمان بیافتد و از آنها سوء استفاده شود. وجود خطر تحصیل و استفاده غیرقانونی از مواد رادیواکتیو، دائماً از نگرانی های جامعه بین المللی بوده است. در دهه ۱۹۷۰، جامعه بین المللی به این درک رسید که محافظت از مواد رادیواکتیو در برابر تبهکاران، نیازمند همکاری و مشارکت دولت ها می باشد. در سال ۱۹۷۷ مدیر کل وقت آژانس انرژی اتمی، سندی را تحت عنوان «حفاظت فیزیکی از مواد، تاسیسات و حمل نقل هسته ای» که از سوی کشور آمریکا تهیه شده بود را برای بررسی و اظهار نظر دولت های عضو ارسال نمود (معظمی، ۱۳۹۳: ص ۱۶۹).

در نهایت و در پی مذاکرات متعدد نمایندگان ۴۵ دولت و جامعه اروپایی انرژی هسته ای، متن کنوانسیون در مورخ ۳ مارس ۱۹۸۰ به تصویب رسید و در ۸ فوریه ۱۹۸۷ اجرایی شد. تا تاریخ ۲۷ آوریل ۲۰۰۶، حدود ۱۱۶ کشور به این کنوانسیون معتبر ملحق شده اند. این کنوانسیون که یک سند ضد تروریستی است، براهمیت امنیت مواد رادیواکتیو در حین حمل و نقل بین المللی، استفاده، نگهداری و حمل و نقل داخلی تاکید می نماید (احمدی نژاد، ۱۳۹۶: ۴۳). از مفاد متن این کنوانسیون می توان خلاءهای قانونی در ایران را مورد شناسایی قرارداد. مطابق ماده ۷ متن این کنوانسیون اعمال زیر جرم محسوب می شوند و به عنوان یک عمل تروریستی در نظر گرفته می شوند:

الف) استفاده از مواد هسته ای که منجر به مرگ، یا جراحات شدید به اشخاص یا خسارات عمده به اموال و محیط زیست می شوند؛ ب) سرقت یا ربودن مواد هسته ای جهت وادار نمودن یک شخص حقیقی یا حقوقی، یک سازمان بین المللی یا یک کشور به ارتکاب فعل یا ترک هرفعلی؛ تلاش به منظور ارتکاب عملی بدون مجوز قانونی، دریافت، تملک، استفاده، انتقال، تغییر،

دراختیار گذاشتن یا انتشار مواد هسته‌ای که منجر به مرگ یا جراحات شدید به اشخاص یا خسارت عمده به اموال شود یا محیط زیست را نابود کند؛ ت) سرقت یا ربودن مواد هسته‌ای؛ ث) اختلاس مواد هسته‌ای (Terry, 2020: 35). در حال حاضر، هیچ یک رفتارهای مورد اشاره این کنوانسیون مورد توجه قانونگذاران ایرانی قرار نگرفته‌اند و این امر خود نشانگر وجود خلایهای فراوان قانونگذاری در ایران است. تجربه چندساله اخیر مشکلات زیست‌محیطی، نشان‌دهنده آن است بدون هماهنگی و همکاری با سازمان‌های بین‌المللی، پیشگیری و مقابله با بزه‌های زیست‌محیطی هسته‌ای ممکن نخواهد بود (حاجی‌وند، ۱۴۰۳: ص ۴). چندین کنوانسیون بین‌المللی، تعهداتی را در مورد ایمنی هسته‌ای، مسئولیت، همکاری، امنیت فیزیکی و حفاظت از محیط زیست را برای کشورها تعیین می‌کند. کنوانسیون‌های کلیدی عبارتند از کنوانسیون ایمنی هسته‌ای (CNS)، که استانداردهای ایمنی برای نیروگاه‌های هسته‌ای را تعیین می‌کند؛ کنوانسیون‌های وین و پاریس که مسئولیت و جبران خسارت برای حوادث هسته‌ای را تنظیم می‌کند؛ کنوانسیون کمک در صورت وقوع حادثه هسته‌ای، که همکاری بین‌المللی را ارتقا می‌دهد؛ کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای که امنیت را در برابر سرقت و خرابکاری تضمین می‌کند؛ و اعلامیه ریو که بر اصول پایداری قابل اجرا در فعالیت‌های هسته‌ای تأکید دارد (ELOUILADI, 2026, p6).

۳.۳.۳. عدم دادخواهی از جرایم زیست‌محیطی صنعت هسته‌ای توسط مردم

تمامی محیط‌زیست متعلق به عموم مردم و همه نسل‌های آینده کشور می‌باشد و آسیب‌زدن به محیط زیست، آسیب‌زدن به حقوق همه مردم است. به عبارت دیگر، آسیب‌های رادیواکتیو به محیط‌زیست، به همه مردم آسیب می‌رساند، هرچند برخی از افراد به طور مستقیم متحمل آسیب و ضرر نشوند. چنانچه به برخی از افراد به طور مستقیم ضرر رادیواکتیوی وارد شود، در حق تعقیب و پیگیری آنها شک و تردیدی نمی‌باشد و می‌توانند مطابق ماده ۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده ۲ قانون آیین دادرسی مدنی شکایت کیفری و یا حقوقی نمایند. اما چنانچه افراد مستقیماً متحمل ضرر و آسیب نشوند، در حق اقامه دعوی آنها شک و تردید وجود دارد. ممکن است بیان شود به دلیل آنکه بقیه مردم ذی‌نفع نمی‌باشند، حق اقامه دعوی ندارند. این امر می‌تواند سبب به وجود آمدن تبعیض و بی‌عدالتی شود.

به عنوان مثال، ممکن است شرکتی پسماندهای حاوی مواد رادیواکتیو خود را در حومه یک روستا و یا شهر تخلیه نماید و مردم آن منطقه دچار خسارت‌های فراوانی گردند. لکن ممکن است اثر رادیواکتیو این مواد به کیلومترها دورتر برسد و سبب آسیب رساندن به مردم دیگر نیز شود. هرچند خسارات در صورت اثبات رابطه سببیت قابل مطالبه است، لکن در حق اقامه دعوی کیفری محل شک و تردید باقی است. در نتیجه به علت اینکه شرط ذی نفع بودن در اقامه دعوی، آن است که خسارت مستقیماً وارد به فرد متضرر وارد شده باشد، افراد دیگر نمی‌توانند شکایت نمایند. به نظر می‌رسد این موضوع در خصوص حقوق محیط زیست ایجاد ایراد و کاستی می‌نماید. چرا که این امر چالش‌هایی را در اقامه دعاوی کیفری و حقوقی ایجاد می‌نماید. مطابق مقررات عام مسئولیت مدنی، مسئولیت متخلفان از مقررات زیست محیطی، تنها از طریق متضرران امکان پذیر است و راه برای طرح دعوی از سوی افراد دیگر تا حدود بسیار زیادی مسدود می‌باشد (اکبرزاده، ۱۴۰۲: ۳۱۳).

این موضوع در نظام حقوقی هند با طرح تئوری «دادخواهی به نفع عموم» تا حدود زیادی حل شده است. مطابق این تئوری، عموم اشخاص، چه حقیقی و چه حقوقی می‌توانند در خصوص آسیب‌ها و جرایم زیست محیطی طرح دعوی نمایند و از تخریب بیشتر محیط زیست پیشگیری نمایند، حتی اگر خود آنها جز متضررین از جرم نباشند. در حالی که در حقوق ایران

چنین طرحی پیش‌بینی نشده است و اشخاص تنها در صورتی می‌توانند اقامه دعوی نمایند که دارای سمت و نفع باشند. در حقوق محیط زیستی کشور ایالات متحده آمریکا نیز طرح دعوی زیست محیطی بدون در نظر گرفتن شرط سمت برای همه افراد جامعه پیش‌بینی شده است (کریمی، کامیار، ۱۳۹۶: ۳۳۱).

بر همین اساس، عدم امکان طرح دادخواهی توسط اتحاد جامعه در رابطه با جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای، عدم جامعیت سیاست جنایی ایران در این حوزه را آشکار می‌نماید. به عقیده تعدادی از حقوق‌دانان به کاربردن واژگانی مانند «هر فرد»، «همه افراد ملت» و «هیچ کس» که در اصل سی و چهار قانون اساسی قید شده است، نشان از آن دارد که همه افراد و سازمان‌های غیردولتی می‌توانند شاکی از جرایم زیست محیطی باشند (رضائی‌قوام‌آبادی، ۱۳۹۰: ۲۱۸). البته ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری برای سازمان‌های مردم نهاد در خصوص جرایم زیست محیطی حق اقامه دعوی قائل شده است. لکن مطابق تبصره ۱ این ماده اگر جرم دارای بزه دیده خصوصی باشد اخذ رضایت آنها الزامی است. به نظر می‌رسد این امر در جرایم ضدسبز، کارآیی چندانی ندارد. چرا که معمولاً این جرایم مشهود نیستند و گاهی خود بزه‌دیده‌گان نیز متوجه بزه دیده واقع شدن خود نمی‌شوند (حاجی‌وند و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۸۲).

نتیجه‌گیری

بررسی‌های این مطالعه نشان دهنده آن است که سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای مناسب و کافی نیست چرا که مشکلاتی مانند فقدان نیروکار متخصص و کافی، تجهیزات بروز و ... وجود دارند. وجود خلاهای قانونی در جرم انگاری و سکون و توقف در عرصه کیفرگذاری در برابر رفتارهای مجرمانه زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای مشهود هستند. به عنوان مثال، قانون مدیریت پسماند در برابر دفع غیر قانونی جرم دفع غیر قانونی صنعت هسته‌ای موضعی اتخاذ نکرده است و آن را به قوانین دیگر احاله داده است. به همین علت، مدیریت پسماندهای هسته‌ای تابع ضوابط و دستورالعمل‌های سازمان انرژی اتمی است که از یکپارچگی لازم برخوردار نمی‌باشد. این موضع سبب سختی مردم در دسترسی به مقررات و جایگزینی آیین نامه‌ها و بخش نامه به جای قانون است که امر مثبتی در سیاست جنایی تلقی نمی‌شود. باتوجه به آنکه میان بسیاری از جرایم زیست محیطی هسته‌ای و مجازات‌های آنها تناسبی وجود ندارد و یا ممکن است برخی رفتارهای مخرب در قانون به عنوان جرم پیش‌بینی نشده باشند، اولویت اول مقنن باید رفع این ایرادات باشد.

موضوعاتی مانند عدم مطالبه گری افکار عمومی، سیاست‌زدگی زیست محیطی، عدم تناسب جرم و مجازات و عدم استفاده از بهینه از اقدامات تأمینی و تربیتی نشانه‌هایی دیگر از عدم کارآمدی سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای می‌باشد. همچنین، همانگونه که بررسی شد، به نظر می‌رسد سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای دارای انسجام کافی نیز نمی‌باشد. قوای سه گانه، سازمان‌ها و نهادهای حکومتی و رسمی در راستای حفاظت از محیط زیست در برابر این جرایم تعامل و هماهنگی لازم را ندارند. پاسخ‌هایی که این نهادها در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای به کار گرفته اند از حیث تقنینی، قضایی و اجرایی، گاهی با یک دیگر هماهنگی ندارند.

همچنین فقدان مراجع قضایی تخصصی، ضابطین زیست محیطی و فقدان وزارت محیط زیست، نشانه‌هایی از عدم انسجام هستند که ریشه در عواملی مانند قدرت‌های سیاسی و اقتصادی نامتوازن دارند. سازمان حفاظت از محیط زیست کشور در

خصوص تصمیم‌گیری‌های کلان در حاشیه قرار گرفته‌است و همین امر می‌تواند یکی از دلایل ضعف در برخورد با جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای باشد. رئیس قوه قضائیه می‌تواند با استفاده از ظرفیت ماده ۲۵ قانون آیین دادرسی کیفری، اقدام به تشکیل دادرهای تخصصی در این حوزه نماید. پراکندگی قوانین موضوعه و انفعال نظام عدالت کیفری و عدم توجه به مسائل آموزشی زیست محیطی نیز از دیگر عوامل کاستی در انسجام سیاست جنایی ایران در قبال این جرایم هستند.

زمانی سیاست جنایی از ویژگی سیاست جنایی بهره خواهد برد که هم در حوزه پاسخ‌های کنشی و هم در حوزه پاسخ‌های واکنشی، به نحو مطلوب عمل شده باشد. به عبارت دیگر، هم باید پاسخ‌های پیشگیرانه کافی در سیاست جنایی پیش‌بینی و اتخاذ گردند که سبب اشخاص جامعه بسیار کمتر تمایل به ارتکاب جرم داشته باشند؛ و هم باید در مقام پاسخ‌دهی سزامدار به گونه‌ای عمل شود که از همه مولفه‌های موثر و تاثیرگذار در پاسخ به جرم بهره‌مند شد. لکن به نظر می‌رسد سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی مرتبط با صنعت هسته‌ای دارای جامعیت کافی نمی‌باشد؛ چرا که در خصوص پاسخ‌های کنشی، مواردی مانند اخذ مجوز فعالیت‌های مرتبط با صنعت هسته‌ای، توجه نکردن به ارزیابی‌های زیست محیطی پروژه‌های هسته‌ای مختلف، مسامحه در حساسی‌های زیست محیطی، فقدان سیاست‌های تشویقی به موازات سیاست‌های تنبیهی در عرصه پاسخ‌های واکنشی، توجه ننمودن به دستاوردهای عدالت ترمیمی و عدم استفاده از مجازات‌های اجتماعی مانع رسیدن به جامعیت در سیاست جنایی خواهند شد. برای رسیدن به جامعیت، ایجادبسترهای لازم در استفاده از نظریات تفصیلی و علمی نخبگان مرتبط با حوزه محیط زیست و قانونگذاری و مشارکت دهی جوامع مدنی و نهادهای قانونی ذی‌نفع در قانونگذاری ضروری است.

به نظر می‌رسد تشکیل یک نیروی پلیس ملی و آموزش دیده حرفه‌ای در خصوص پیشگیری و مبارزه با فعالیت‌های مجرمانه زیست محیطی و هسته‌ای ضروری است. با توجه به تفاوت‌های جرایم زیست محیطی و هسته‌ای با دیگر جرایم و با دانستن اهمیت مواد پرتوزا و ماهیت خطرناک این مواد برای سلامت جامعه و محیط زیست، از آنجا که نیروی پلیس فعلی، آموزش کافی در این خصوص ندیده‌است و مهارت لازم را ندارد، تشکیل پلیس ویژه ضروری می‌باشد. همچنین در سالهای اخیر اقدامات فزاینده برای همکاری‌های بین‌المللی در جهت ارتقا امنیت تاسیسات هسته‌ای در سراسر جهان و نیز وضع توصیه‌ها و استانداردهای ایمنی انجام شده‌است. در همین راستا کنوانسیون‌های بسیاری تشکیل و متن آنها منتشر شده‌است. به نظر می‌رسد ایران نیز باید به عضویت برخی از این کنوانسیون‌ها مانند کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای دربیاید تا در تلاش جهانی برای حفاظت از مواد هسته‌ای سهیم باشد.

۱. آنسل، مارک، ۱۳۹۱، **دفاع اجتماعی**، ترجمه محمد آشوری، علی حسین نجفی ابرند آبادی، چاپ چهارم، تهران، گنج دانش.
۲. ابطی، شراره؛ فضائی، مصطفی؛ مشهدی، علی، ۱۴۰۴، تحلیل تطبیقی جرم انگاری مصادیق بو زدایی در حقوق ملی و دستورالعمل های اتحادیه اروپا، پژوهشنامه حقوق تطبیقی، دوره ۹ شماره ۴.
۳. ابطی، شراره، ۱۴۰۵، بوم زدایی (اکوساید) در مخاصمات مسلحانه (مطالعه موردی جنگ روسیه و اوکراین)، فصلنامه تحقیقات حقوقی و بین المللی، سال ۲، شماره ۲.
۴. اکبر زاده، فرشید، ۱۴۰۲، **سیاست جنایی ایران در قلمرو محیط زیست دریایی**، چاپ دوم، تهران، انتشارات مجد.
۵. احمدی، اصغر؛ خسروشاهی، قدرت الله؛ میرشکار، مجتبی، ۱۳۹۷، **پیشگیری اولیه از جرایم زیست محیطی در آموزه های قرآنی**، پژوهش های فقهی، دوره ۱۴، شماره ۱.
۶. احمدی، امیر؛ رحمت آبادی، صبا، ۱۳۹۹، **سیاست قضایی در حمایت از منابع طبیعی**، چاپ اول، تهران، دادگستر.
۷. احمدی نژاد، محبوبه، ۱۳۹۶، **بررسی جرم انگاری اعمال و رفتارهای مختلفانه هسته ای در نظام حقوقی ایران**، چاپ اول، تهران، قانون یار.
۸. ارشدی، محمدیار، ۱۳۸۴، **نقش قوه قضائیه هند در حفاظت از محیط زیست**، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۹، شماره ۳.
۹. اعتماد اعجازی، مرجان، مهرنیا، شادلین، ۱۴۰۱، **سیاست جنایی اسلام و مقایسه آن با مکاتب کیفری کلاسیک**، دومین کنفرانس علوم اجتماعی، روانشناسی، علوم تربیتی و علوم انسانی.
۱۰. ایروانیان، امیر، ۱۳۸۸، **سیاست جنایی؛ پیشینه تاریخی، ساختار و ویژگی ها**، دایره المعارف علوم جنایی، ج ۱، چاپ اول، تهران، میزان.
۱۱. پایدار، شهرام، ۱۳۹۹، **حقوق کشورهای در حال توسعه در بهره مندی از فناوری صلح آمیز هسته ای**، قانون یار، دوره چهارم، شماره ۱۳.
۱۲. حاجی ده آبادی، محمد علی، ۱۴۰۲، **اصلاح مجرمان در سیاست جنایی اسلام**، چاپ اول، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۳. حاجی ده آبادی، محمد علی؛ پروین کندرود، ابوالفضل، ۱۴۰۵، **سیاست جنایی ایران و اردن در قبال بزهکاری اطفال و نوجوانان**، دو فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق کیفری و جرم شناسی، دوره ۳، شماره ۵. Doi: [10.22034/jlc.2025.2058788.1185](https://doi.org/10.22034/jlc.2025.2058788.1185)
۱۴. حاجی ده آبادی، محمد علی؛ سلیمی، انسیه، ۱۴۰۳، **ارزیابی سیاست جنایی تقنینی جمهوری اسلامی ایران؛ رویکرد فراتحلیل کیفی**، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال سی و دوم، شماره ۱۲۴.
۱۵. حاجی وند، امین، ۱۴۰۵، **سیاست جنایی محیط زیست، داخلی و بین المللی**، چاپ اول، تهران، دادگستر.
۱۶. حاجی وند، امین، حسینی، سید حسین، جعفری، عبدالرضا، ۱۴۰۳، **واکاوی جایگاه آموزش در پرتو رهیافت های سیاسی جنایت بین المللی سبز**، فصلنامه علمی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سال ۱۳، شماره ۱.
۱۷. حاجی وند، امین، ۱۴۰۳، **سیاست جنایی سازمان ملل متحد در قبال محیط زیست**، رساله دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد.
۱۸. حسینی مرتضی؛ فرجیها، محمد، ۱۳۹۶، **رویکرد عقلانی به نظام ضمانت اجرای کیفری در ایران**، فصلنامه تحقیقات حقوقی آزاد دانشکده حقوق واحد تهران مرکز، دوره ۱۰، شماره ۳۶.
۱۹. حسینی، سید حسین، حاجی وند، امین، علی زاده امین، ۱۴۰۳، **گونه های سازگاری راهبردهای متفاوت در نظام تقنینی کیفری ایران**، مجله پژوهش های حقوقی دوره ۲۳، شماره ۶۰.
۲۰. خوئینی، غفور؛ یحیی پور، محمد مهدی، ۱۳۹۵، **بررسی آسیب ها و چالش های زیست محیطی از منظر آیات و روایات و حقوق موضوعه**، مجله مبانی فقهی حقوقی اسلامی، شماره ۱۷.
۲۱. رضوانی فر، محمد مهدی، ۱۴۰۲، **مقدمه ای بر سیاست گذاری زیست محیطی در نظام حقوقی ایران**، چاپ دوم، تهران، انتشارات مجد.
۲۲. رضوانی قوام آبادی، محمد حسین، ۱۳۹۰، **پیشگیری و سرکوب جرایم زیست محیطی در پرتو اقدامات سازمان های غیر دولتی در نظام حقوقی ایران**، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۷۵.
۲۳. زینالی، امیر حمزه؛ بهرامی یاسی کند، هیمن، ۱۳۹۶، **جامعه شناسی مجازات: بومی سازی ضمانت اجرای کیفری در حقوق ایران با تاکید بر مجازات های جامعه مدار**، چاپ اول، تهران، خرسندی.
۲۴. قاسمی، ناصر، ۱۳۹۵، **حقوق کیفری محیط زیست (مطالعه تطبیقی در حقوق ملی و بین المللی)**، چاپ دوم، انتشارات خرسندی.
۲۵. قدیر، محسن؛ ابطی، شراره، ۱۴۰۴، **چالش های جرم انگاری بین المللی بوم زدایی**، مجله حقوقی بین المللی، شماره ۸۰.

۲۶. عبدالحی، اسماعیل، ۱۳۹۳، درس هایی از فلسفه کیفری: درآمدی بر مسئولیت کیفری بدون تقصیر در نظام های حقوقی ایران و انگلستان، چاپ اول، تهران، خرسندی.
۲۷. کشاورز، اسدالله، ۱۳۹۹، بزهدکاری سبز: جلوه ها و پاسخ های تقنینی - قضایی، چاپ اول، تهران، انتشارات میزان.
۲۸. کریمی، عباس، کامیار، غلامرضا، ۱۳۹۶، حقوق شهروندی در قلمرو شهرنشینی، چاپ اول، تهران، دادگستر.
۲۹. کلارکسون، کریستوفر، ۱۳۹۰، تحلیل مبانی جزای عمومی، ترجمه حسین میر محمد صادقی، چاپ اول، تهران، جنگل.
۳۰. کوشکی، غلامحسین، ۱۳۸۸، چالش های نظام کیفری ایران در حوزه جرایم زیست محیطی، مجله اطلاع رسانی حقوقی، شماره ۱۸.
۳۱. ساداتی، سید محمد مهدی، ۱۴۰۵، تاملی بر ساختار تقنین کیفری در فقه امامیه و نظام جمهوری اسلامی ایران، دو فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق کیفری و جرم شناسی، دوره ۳، شماره ۵. Doi: [10.22034/jcl.2026.2072929.1258](https://doi.org/10.22034/jcl.2026.2072929.1258)
۳۲. شاملو، باقر، ۱۴۰۳، سیاست جنایی، چاپ اول، تهران، میزان.
۳۳. شاملو، باقر؛ قلیپور، غلامرضا، ۱۳۹۹، اکوساید جنایتی علیه توسعه پایدار، مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، دوره ۵۰، شماره ۱.
۳۴. صادقی، سالار، (۱۴۰۰)، واکاوی مبانی مسئولیت کیفری دولت، چاپ اول، تهران، مجد.
۳۵. لازرژ، کریستین، ۱۴۰۱، درآمدی بر سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۳۶. مارتی، دلماس، ۱۴۰۲، نظام های بزرگ سیاست جنایی، چاپ پنجم، تهران، میزان.
۳۷. مشکات، سید مصطفی، ۱۴۰۳، حقوق هسته ای، ابعاد مسئولیت مدنی و کیفری (تروریزم هسته ای)، چاپ اول، تهران، موسسه فرهنگی، هنری و انتشاراتی نگاه بین.
۳۸. معظمی، شهلا، ۱۳۹۳، حقوق مبارزه با تروریسم هسته ای در اسناد بین المللی، چاپ اول، تهران، دادگستر.
۳۹. نجف خانی، شارن، ۱۳۹۹، سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی با نگاهی به حقوق آلمان، انتشارات قانون یار.
۴۰. نیازپور، امیرحسین، ۱۴۰۲، پیشگیری از جرم، چاپ دوم، تهران، دادگستر.

انگلیسی

1. Abdullah, Aldrin, Mohd Najib Mohd Sallehb, and Siti Rasidah Md Sakipa. (2011). **Fear of Crime in Gated and Non-gated Residential Areas**. Asia Pacific International Conference on Environment-Behaviour Studies. 35, pp. 63 ° 69. Famagusta: Elsevier - Procedia - Social and Behavioral Sciences.
2. Bird, A. (2010). **Third, state responsibility for human rights violations**. *European Journal of International Law*, 21(4), 883-900.
3. Cozens, Paul, and Terence Love. (2015). **A Review and Current Status of Crime**. *Journal of Planning Literature*, 1-20. doi:10.1177/0885412215595440.
4. Faiq Faishal, Palupi Lindiasari Samputra, (2024). **Impact of Nuclear Energy on The Environment Impact of Nuclear Energy on The Environment**, *strategic and Global Studies Journal of Strategic and Global Studies*, 1-31.
5. Ieva Marija Ragaišytė (2021), **Two Steps Forward, One Step Back with the Harmonisation of Substantive Criminal Law: The Environmental Crime Directive**, Published by Vilnius University Press. 9-14.
6. Lidick, R, Donald, **Crimes against Nature: Illegal Industries and the Global Environment**, Praeger publication, California, 1st ed, 2011, P.1.
7. Mounia ELOUILADI, Mohamed ELMADANI, (2026). **Nuclear Offences with Environmental Impact in Morocco : Challenges of Prevention and Criminal Sanction**, EPJ Web of Conferences 350.
8. Terry, P. C. (2020). **Enforcing US foreign policy by imposing unilateral secondary sanctions: Is might right in public international law?** *Wash. Int'l LJ*, 30, 1.
9. Van Aaken, A. (2019). **Introduction to the Symposium on Unilateral Targeted Sanctions**. *American Journal of International Law*, 113, 130-134.

References

1. Abdullah, Aldrin, Mohd Najib Mohd Sallehb, and Siti Rasidah Md Sakipa. (2011). **Fear of Crime in Gated and Non-gated Residential Areas**. Asia Pacific International Conference on Environment-Behaviour Studies. 35, pp. 63 ° 69. Famagusta: Elsevier - Procedia - Social and Behavioral Sciences.
2. Ancel, Marc, 2012, *Social Defense*, translated by Mohammad Ashouri and Ali Hossein Najafi Abrandabadi, 4th ed., Tehran, Danesh Publications.
3. Abtahi, Sharareh; Fazaali, Mostafa; Mashhadi, Ali, 2025, *A Comparative Analysis of the Criminalization of Ecocide in National Law and European Union Legislation*, *Journal of Comparative Law*, Vol. 9, No. 4.
4. Abtahi, Sharareh, 2026, *Ecocide in Armed Conflicts (Case Study: The Russia-Ukraine War)*, *International Research Quarterly*, Year 2, No. 2.

5. Akbarzadeh, Farshid, 2023, *Iran's Criminal Policy Regarding the Marine Environment*, 2nd ed., Tehran, Majd Publications.
6. Ahmadi, Asghar; Khosroshahi, Ghodratollah; Mirshekar, Mojtaba, 2018, *Environmental Crimes in Quranic Teachings*, Jurisprudential Researches, Vol. 14, No. 1.
7. Ahmadi, Amir; Rahmat-Abadi, Saba, 2020, *Judicial Policy on the Protection of Natural Resources*, 1st ed., Tehran, Dadgostar Publications.
8. Ahmadinejad, Mahboubeh, 2017, *A Study of the Criminalization of Various Acts and Behaviors in the Iranian Legal System*, 1st ed., Tehran, Ghanoonyar Publications. 8. Arshadi, Mohammyar, 2005, *The Role of the Indian Judiciary in Environmental Protection*, Modares Humanities Quarterly, Vol. 9, No. 3.
9. Bird, A. (2010). **Third, state responsibility for human rights violations. European Journal of International Law**, 21(4), 883-900.
10. Cozens, Paul, and Terence Love. (2015). **A Review and Current Status of Crime**. Journal of Planning Literature, 1-20. doi:10.1177/0885412215595440.
11. Etemad Ejazi, Marjan; Mehrnia, Shadlin, 2022, *Islamic Criminal Policy and Its Comparison with Classical Penal Schools*, Second Conference on Social Sciences, Psychology, Educational Sciences, and Humanities.
12. Faiq Faishal, Palupi Lindiasari Samputra, (2024). **Impact of Nuclear Energy on The Environment Impact of Nuclear Energy on The Environment**, strategic and Global Studies Journal of Strategic and Global Studies, 1-31.
13. Iravanian, Amir, 2009, *Criminal Policy: Historical Background, Structure, and Characteristics*, Encyclopedia of Criminal Sciences, Vol. 1, 1st ed., Tehran, Mizan.
14. Paydar, Shahram, 2020, *Emerging Legal Rights Regarding the Use of Peaceful Nuclear Technology*, Ghanoonyar, Vol. 4, No. 13.
15. Haji Deh-Abadi, Mohammad Ali, 2023, *Reform in Islamic Criminal Policy*, 1st ed., Tehran, Islamic Sciences and Culture Academy.
16. Haji Deh-Abadi, Mohammad Ali; Parvin Kondroud, Abolfazl, 2026, *Criminal Policy of Iran and Jordan Regarding Juvenile Delinquency*, Bi-annual Journal of Research and Development in Criminal Law and Criminology, Vol. 3, No. 5. Doi: [10.22034/jclc.2025.2058788.1185](https://doi.org/10.22034/jclc.2025.2058788.1185)
17. Haji Deh-Abadi, Mohammad Ali; Salimi, Ansieh, 2024, *Evaluation of the Legislative Criminal Policy of the Islamic Republic of Iran*, Parliament and Strategy Quarterly, Year 32, No. 124.
18. Haji-Vand, Amin, 2026, *Environmental Criminal Policy: Domestic and International*, 1st ed., Tehran, Dadgostar.
16. Hajivand, Amin; Hosseini, Seyed Hossein; Jafari, Abdolreza (2024). *An Analysis of the Role of Education in Light of Political Approaches to "Green International Crime."* Scientific Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development, Vol. 13, No. 1.
19. Hajivand, Amin (2024). *The United Nations' Criminal Policy Regarding the Environment* (Doctoral Dissertation). Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad.
20. Hosseini, Morteza; Farajiha, Mohammad (2017). *Scientific Characteristics of the Criminal Sanction System in Iran*. Azad Legal Research Quarterly, Faculty of Law, Tehran Central Branch, Vol. 10, No. 36.
21. Hosseini, Seyed Hossein; Hajivand, Amin; Alizadeh, Amin (2024). *Typologies of Adapting Different Strategies within the Iranian Criminal Legislation System*. Journal of Legal Research, Vol. 23, No. 60.
22. Khoeini, Ghafoor; Yahyapour, Mohammad Mehdi (2016). *Examining Environmental Harms and Challenges from the Perspective of Quranic Verses, Narrations, and Statutory Law*. Journal of Islamic Jurisprudential and Legal Foundations, No. 17.
23. Ieva Marija Ragaišytė (2021), **Two Steps Forward, One Step Back with the Harmonisation of Substantive Criminal Law: The Environmental Crime Directive**, Published by Vilnius University Press. 9-14.
24. Lidick, R. Donald, **Crimes against Nature: Illegal Industries and the Global Environment**, Praeger publication, California, 1st ed, 2011. P.1.
25. Rezvanifar, Mohammad Mehdi (2023). *An Introduction to Environmental Policy-Making in the Iranian Legal System* (2nd Edition). Tehran: Majd Publications.
26. Ramezani Ghavamabadi, Mohammad Hossein (2011). *Air and the Suppression of Environmental Crimes in Light of the Role of NGOs in the Iranian Legal System*. Judiciary Law Journal, No. 75.
27. Zeinali, Amir Hamzeh; Bahrami Yasi-Kond, Hymen (2017), *Sociology of Punishment: Localization of Penal Sanctions in Iranian Law with an Emphasis on Community-Based Punishments*, 1st ed., Tehran, Khorsandi.
28. Ghasemi, Nasser (2016), *Environmental Criminal Law (A Comparative Study in National and International Law)*, 2nd ed., Khorsandi Publications.
29. Ghadir, Mohsen; Abtahi, Sharareh (2025), *"Challenges of the International Criminalization of Ecocide," International Journal*, No. 80.
30. Abdollahi, Esmail (2014), *Lessons in Penal Philosophy: An Introduction to Criminal Liability in the Legal Systems of Iran and England*, 1st ed., Tehran, Khorsandi.
31. Keshavarz, Asadollah (2020), *Green Delinquency: Manifestations and Legislative-Judicial Responses*, 1st ed., Tehran, Mizan Publications.

32. Karimi, Abbas; Kamyar, Gholamreza (2017), *Citizenship Rights in the Realm of Urbanization*, 1st ed., Tehran, Dadgostar.
33. Clarkson, Christopher (2011), *Analysis of the Foundations of General Criminal Law*, translated by Hossein Mir-Mohammad-Sadeghi, 1st ed., Tehran, Jangal. 30.
34. Shakki, Gholamhossein, 2009, *Challenges of the Iranian Penal System Regarding Environmental Crimes*, Legal Information Journal, No. 18.
35. Sadati, Seyyed Mohammad Mehdi, 2026, *A Reflection on the Structure of Penal Legislation in Imami Jurisprudence and the System of the Islamic Republic of Iran*, Bi-annual Journal of Research and Development in Criminal Law and Criminology, Vol. 3, No. 5. Doi: [10.22034/jclc.2026.2072929.1258](https://doi.org/10.22034/jclc.2026.2072929.1258)
36. Shamloo, Bagher, 2024, *Criminal Policy*, 1st ed., Tehran, Mizan.
37. Shamloo, Bagher; Gholipour, Gholamreza, 2020, *Ecocide: A Crime Against Sustainable Development*, Studies in Criminal Law and Criminology, Vol. 50, No. 1.
38. Sadeghi, Salar, 2021, *An Analysis of the Foundations of State Criminal Liability*, 1st ed., Tehran, Majd.
39. Lazerges, Christine, 2022, *Introduction to Criminal Policy*, translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi, 1st ed., Tehran, Nashr.
40. Delmas-Marty, Mireille, 2023, *Major Systems of Criminal Policy*, 5th ed., Tehran, Mizan.
41. Meshkat, Seyyed Mostafa, 2024, *Nuclear Law: Civil and Criminal Liability (Nuclear Terrorism)*, 1st ed., Tehran, Negah-e Bineh Cultural, Artistic, and Publishing Institute.
42. Moazzami, Shahla, 2014, *Laws Combating Nuclear Terrorism in International Instruments*, 1st ed., Tehran, Dadgostar.
43. Mounia ELOUILADI, Mohamed ELMADANI,(2026). **Nuclear Offences with Environmental Impact in Morocco : Challenges of Prevention and Criminal Sanction**, EPJ Web of Conferences 350.
44. Najafkhani, Sharen, 2020, *Iran's Criminal Policy Regarding Environmental Crimes: A Perspective on German Law*, Ghanoonyar Publications.
45. Niazpour, Amirhossein, 2023, *Crime Prevention*, 2nd ed., Tehran, Dadgostar.
46. Terry, P. C. (2020). **Enforcing US foreign policy by imposing unilateral secondary sanctions: Is might right in public international law?** Wash. Int'l LJ, 30, 1.
47. Van Aaken, A. (2019). **Introduction to the Symposium on Unilateral Targeted Sanctions**. American Journal of International Law, 113, 130-134.

بلد فرهنگ سنجش / مجله حقوقی / ویراستاری نشده
 Accepted / Awaiting Publication / Early Version / Not Copyrighted